

Başlangıçtan Günümüze Türklerde Seyahat/Selçuklular Döneminde Anadolu'ya Gelen Dervişler ve Seyahatleri-Malazgirt Zaferinden Sonra Gelenler-I

Travelling in Turks from the Beginning to the Present/Dervishes who came to Anatolia during the Seljuk Period and their Travels-Those Who Came After the Manzikert Victory-I

İsmail TURAN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Anahtar sözcükler:

Seyahat, Anadolu, Türkiye Selçuklu Devleti, Derviş.

Key words:

Travelling, Anatolia, Turkish Seljuk State, Dervish.

ÖZ

Anadolu, Malazgirt Zaferi sonrasında Türk-İslam fetihleriyle Türk-İslam yurdu hâline gelmiştir. Büyük Selçuklu Devleti hanedanına mensup kişilerin kurduğu Türkiye Selçuklu Devleti zamanında ise Türk-İslam dünyası için Anadolu şehirleri birer ilim, kültür ve medeniyet merkezi olmuştur. Özellikle Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarlarının âlimleri, dervişleri, sanatkârları koruyup kollamaları ve onlara çeşitli imkânlar tanınmaları dönemin önemli simalarının Anadolu'ya gelip yerleşmelerinde etkili olmuştur. Bu yazıda adı geçen dönemde Anadolu'ya gelen bazı dervişlerin ve mutasavvıfların seyahatleri üzerinde durulacak; buldukları, uğradıkları ve konakladıkları şehirler, beldeler ve coğrafyalar verilmeye çalışılacaktır. Seyahatleri esasında temas ettikleri önemli kişiler ve bunlarla olan münasebetlerinin bazı kesitleri üzerinde durulacaktır.

ABSTRACT

Anatolia became a Turkish-Islamic homeland with the Turkish-Islamic conquests after the Manzikert Victory. Anatolian cities became centers of science, culture and civilization for the Turkish-Islamic world during the period of the Turkish Seljuk State, founded by the members of the Great Seljuk State dynasty. Especially the protection of scholars, dervishes and artisans by the rulers of the Turkish Seljuk State and the various opportunities provided to them were effective in the settlement of important figures in Anatolia. This article focuses on the travels of some dervishes and sufis who came to Anatolia in the mentioned period above. It tries to give the cities, towns and geographies they visited and stayed in. We focus on the critical people they came into contact with and some sections of their relations with these people during their travels.

Selçuklu egemenliğinde Anadolu'ya derviş veya âlimlerin gelişi iki aşamada olmuştur. Birinci aşama Malazgirt Zaferi'nden sonra kurulan Türkiye Selçuklu Devleti'nin en kudretli döneminde sultanların benimsemiş olduğu ilmî ve dinî politikalar çerçevesinde şekillenmiştir. İkinci aşama 13. yüzyılın başlarında yakın doğuda ortaya çıkan ve tüm İslam coğrafyasını tehdit eden Moğol istilası önünden kaçarak Anadolu'ya sığınma yoluyla kendisini göstermiştir.

Türkiye Selçuklu sultanlarının, özellikle II. Rükneddin Süleyman Şah (Kaya 2006), I. Gıyâseddin Keyhüsrev (Kaya 2006) ve I. Alaeddin Keykubad (Uyumaz 2003)'ın, saltanatlarında Anadolu'ya çok sayıda âlim, derviş, mütefekkir ve sanatkâr gelmiştir.

Söz konusu dönemde Anadolu'ya gelen dervişler bireysel anlamda hareket etmekten ziyade bir tarikata veya tasavvufî görüşe bağlı bulunmaktaydılar. Nitekim Anadolu'ya gelmelerindeki en büyük amaç bağlı buldukları tarikatın ya da görüşün ritüel ve öğretisini yeni fethedilen topraklarda yaymaktı. Ancak dervişlerin bu amacını gerçekleştirebilmeleri için uygun ortamın olması gerekmektedir. Derviş ve şeyhler için istedikleri uygun ortam Türkiye Selçuklu hükümdarları II. Rükneddin Süleyman Şah, I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve I. Alaeddin Keykubad dönemlerinde sağlanmıştır. Bu hükümdarlar zamanında İran, Horasan, Irak ve Suriye gibi yerlerden devrin önemli simaları olan çok sayıda derviş veya şeyh Anadolu'ya gelmiştir. Türkiye Selçukluları döneminde dervişler ve şeyh-

ler marifetiyle Anadolu'ya gelen tasavvufi zümrelerin başında Evhadîler, Kübrevîler, Vefâîler, Rifâîler ve Ekberîler yer almıştır (Ürkmez 2020).

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı döneminde Anadolu'ya devrin ünlü simalarından Şeyh Mecdüddin İshak, Muhyiddin İbnü'l Arabî, Evhadüddîn Kirmânî, Şeyh Nasîrüddin Mahmud (Ahi Evren) (Kaya 2006) ve Bahâeddin Veled gibi isimler gelmişlerdir (Ay 2008).

ŞEYH MECDÜDDİN İSHAK

Sadreddin Konevî'nin babası olan Mecdüddin İshak Endülüs'ten (İspanya) Malatya'ya göç etmiş bir ailenin çocuğudur. Türkiye Selçuklu Devleti sultanı II. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı almasından (1178) sonra onun hizmetine girmiştir. Sultan, küçük oğlu I. Gıyâseddin Keyhusrev'i Borgulu'ya (Uluborlu) melik tayin edince Mecdüddin İshak'ı da oğlunun eğitimiyle görevlendirmiştir. I. Gıyâseddin Keyhusrev kardeşi II. Rükneddin Süleyman Şah tarafından Konya'da muhasara altına alınca Mecdüddin İshak da onunla Anadolu'yu terk etmek zorunda kalmıştır. Gıyâseddin Keyhusrev, Konya'dan ayrılıp Halep, Diyarbakır, Harput üzerinden Samsun'a, oradan da deniz yoluyla İstanbul'a; Mecdüddin İshak ise Dımaşk'a (Şam) geçmiştir. Gıyâseddin Keyhusrev, II. Rükneddin Süleyman Şah'ın ölümünden sonra uç Türkmenlerinin yardımıyla Konya'yı ele geçirip ikinci defa tahta oturduğunda (1205-06) hocası Mecdüddin İshak'a bir mektup yazarak onu Konya'ya davet etmiştir. Gıyâseddin Keyhusrev, Malatya'yı büyük oğlu İzzeddin Keykâvus'un idaresine vermiştir. Mecdüddin İshak'ı da eğitim ve öğretimiyle meşgul olmak üzere onunla göndermiştir. İzzeddin Keykâvus tahta çıktığını bildirmek, İslâm dünyasıyla irtibatını artırmak ve fütüvvet teşkilâtına girmek için Mecdüddin İshak'ı Bağdat'a elçi olarak göndermiştir (Hacıgökmen 2018).

MUHYİDDİN İBNÜ'L ARABÎ

Muhyiddin İbnü'l Arabî, 17 Ramazan 560 (28 Temmuz 1165) tarihinde Endülüs Mürsiye'de (İspanya Murcia) doğmuştur (Kılıç 1999). İbnü'l-Arabî sekiz yaşına gelinceye kadar bu şehirde ikamet eden ailesi, bir süre sonra Endülüs'ün o sıradaki başkenti

olan İsbîliye'ye (Sevilla) göç etmiştir. Yirmi altı yaşında iken Cezîretü'l-hadrâ (Algeciras), Sebte (Ceuta), Fas ve Tilimsân yoluyla Tunus'a giden İbnü'l-Arabî bir süre burada kalmış; aralarında Şeyh Abdülazîz el-Mehdevî'nin de bulunduğu sûfilerle görüşmüştür. İki yıl sonra tekrar İsbîliye'ye dönmüştür. Birkaç defa gittiği Fas'ta dört yıla yakın bir süre kalmıştır (Kılıç, 1999). Fas'tan ayrıldıktan sonra Gırnata (Granada) ve Kurtuba'ya (Cordoba) geçmiştir. Merakeş'te iken aldığını söylediği mânevî bir işaretle 1200'ün başlarında doğuya doğru yola çıkmıştır. Mekke'ye kadar gidip ilk haccını yaptıktan sonra tekrar Kuzey Afrika'ya dönmüştür. İbnü'l-Arabî 1201'de Tunus'a giderek Abdülazîz el-Mehdevî ile buluşmuştur. Aynı yıl hacca gitmek üzere Tunus'tan ayrılmış, önce Mısır'a, oradan Kudüs'e geçmiştir. Kudüs'ten yaya olarak Mekke'ye doğru yola çıkmış, Halîl kasabasına uğrayarak Hz. İbrâhim'in kabrini ziyaret etmiştir. Medine'de Peygamber'in kabrini ziyaret edip Mekke'ye geçmiştir. İbnü'l-Arabî, Mekke'de yaklaşık iki buçuk yıl kaldıktan sonra bir hac kafilesine katılarak Bağdat'a gitmiştir. Burada on iki gün kadar kaldıktan sonra Musul'a geçmiş ve Musul'da Ahmed el-Mevsilî el-Mukrî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ebü'l-Feth ve Ali b. Abdullah b. Câmî gibi âlimlerle görüşmüştür. Musul'da bir yıl kalan İbnü'l-Arabî, ibadetlerin sırlarına dair *et-Tenezzülâtü'l-Mevsiliyye* adlı eserini burada kaleme almıştır. Haziran 1202'de Urfa, Diyarbakır, Sivas üzerinden Malatya'ya gelmiştir. Bağdat'tan bu yana Sadreddin Konevî'nin babası Mecdüddin İshak ve Harranlı Ebü'l-Ganâim'in âzatlî kölesi Abdullah Bedr el-Habeşî de kendisine refakat etmiştir. Bu sırada ikinci defa Türkiye Selçuklu Devleti tahtına çıkan I. Gıyâseddin Keyhusrev eski dostu Mecdüddin İshak'ı Konya'ya çağırınca İbnü'l-Arabî de onunla Konya'ya gelmiştir. Mecdüddin İshak, sultanın oğlu İzzeddin Keykâvus'a hoca tayin edilerek tekrar Malatya'ya gönderilirken İbnü'l-Arabî bir müddet daha Konya'da kalmış, bu arada Evhadüddîn-i Kirmânî ile görüşmüştür. Daha sonra Halep, Kudüs, Mısır yoluyla Mekke'ye gitmiş, buradan yine Bağdat'a, ardından Konya'ya dönmüştür. İbnü'l-Arabî, Halep ve Sivas'a yaptığı seyahatlerden sonra 1218'de Malatya'ya yerleşmiş, daha sonra da Dımaşk'a (Şam) gitmiş ve burada ölmüştür.

EVHADÜDDİN KİRMÂNÎ

Evhadüddîn Kirmânî, Irak'ın Kirman bölgesinde doğmuştur. Evhadüddin muhtemelen 1180 yılından sonraki bir tarihte dönemin ilim ve kültür merkezi Bağdat'a gitmiştir (Azamat, 1995). Menâkıbnâmesine göre 1195 yılından önceki bir tarihte Tebriz'e giderek Zâhid-i Tebrîzî ile görüşmüştür. Daha sonra Nahcivan, Gence ve Şirvan'a gitmiştir. Uzun bir süre Nahcivan'da kalmıştır. Muhtemelen 1204 yılında Anadolu'ya gelen Evhadüddin ertesi yıl o sırada Konya'da bulunan Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile görüşmüştür. Bu arada Malatya, Sivas ve Konya'ya gittiyse de genellikle Kayseri'de ikamet etmiştir. Menâkıbnâmesinde Horasan ve Mâverâünnehir'e gittiği, bu seyahati sırasında Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddîn-i Kübrâ ile görüştüğü rivayet edilmektedir. Daha sonra Erbil'e giden Evhadüddin için burada Erbil Atabegi Emîr Muzafferüddin Kökböri, Cüneyne adlı bir hankah yaptırarak bir köyün vakıf geliriyle birlikte ona vermiştir. Ancak bir müddet sonra Muzafferüddin ile arası açılmış, Erbil'den ayrılıp Halep'e gitmiştir. Bir süre de Şam'da ikamet eden Evhadüddin burada bulunan Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin sohbetlerine katılmıştır. Daha sonra da Mısır'a geçmiştir. Biri şeyhi Rükneddîn-i Sücâsî ile birlikte olmak üzere, dokuz defa hacca giden Evhadüddin muhtemelen 1231-32 yılında Halife Müstansır-Billâh tarafından emîr-i hac tayin edilmiştir. Hac dönüşü Anadolu'ya geçmiştir. Şehâbeddin es-Sühreverdi'nin vefat ettiği yıl (1237) halifenin daveti üzerine Bağdat'a dönmüş ve Merzûbâniyye Hankahı'na şeyh tayin edilmiştir. Kısa bir müddet sonra da 3 Şâban 635'te (21 Mart 1238) vefat etmiştir (Azamat 1995).

ŞEYH NASÎRÜDDİN MAHMUD (AHI EVREN)

Şeyh Nasîrüddin Mahmud (Ahi Evren), Horasan tarafından Anadolu'ya gelen mutasavvıflardandır. Ahi Evren'in hayatına dair çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Çocukluluk yıllarının ve ilk tahsil döneminin Azerbaycan'da geçtiği daha sonra ise Horasan ve Maveraünnehir'e giderek ilim tahsil edildiği düşünülmektedir (Bayram 2012). Gençlik yıllarının ilk evresinde Herat Kadısı Fahreddin Râzî'den ders almıştır. 1200'lü yılların başı itibariy-

le Bağdat'a gelmiş, bir müddet burada kaldıktan sonra Anadolu'ya geçmiştir (Bayram 2012).

Ahi Evren, Anadolu'ya geldikten sonra bir müddet Denizli, Konya ve Kayseri'de ikamet etmiştir. Kayseri'ye yerleşince burada bir debbağ atölyesi kurmuş, zamanla burası büyümüş ve ustaların ve işçilerin yaşadığı bir mahalleye dönüşmüştür (Bayram 2012). Anadolu'da birçok şehir ve kasabayı gezerek ahilik teşkilatının kurulmasında önemli rol oynamıştır (Şahin 1988). Daha sonra Kırşehir'e yerleşmiş ve ömrünün sonuna kadar burada kalmıştır.

BAHÂEDDİN VELED

Bahâeddin Veled, Belh'te doğmuştur. Sûfîmeşrep bir bilginler ailesine mensuptur. Fahreddin er-Râzî'nin kışkırtmalarına kapılan ve bu yüzden Bahâeddin'in kendisine karşı ayaklanacağına inanan Hârizmşah Alâeddin Muhammed Tekiş ile arası açılınca, Alâeddin hükümdar olduğu sürece Belh'e dönmeyeceğine yemin ederek ailesi, yakınları ve bazı müridleriyle birlikte Belh'ten ayrılmıştır. Semerkant'a giden Bahâeddin Veled, burası Sultan Alâeddin'in eline geçince çaresiz kalarak Belh'e dönmüş ve orada yedi sekiz yıl kalmış, daha sonra Moğol saldırısından çekinerek 1219 yılının sonlarına doğru Belh'ten bir kere daha ayrılmıştır. Hacca gitmek üzere yola çıkan Bahâeddin Veled, önce Nişabur'a, sonra Bağdat'a gelmiştir. Bağdat'ta fazla kalmayıp Kûfe yoluyla Mekke'ye giden Bahâeddin Veled hac dönüşü Şam yoluyla Anadolu'ya geçmiştir. Anadolu'da ilk olarak hangi şehre geldiği bilinmemektedir. Ancak bazı rivayetlere göre Suriye'den Erzincan'a gittiği, oradan Erzincan Akşehir'i'ne uğradığı, burada Mengüçkoğulları'ndan Fahreddin Behram Şah'ın hanımı İsmet Hatun'un yaptırdığı hankahta bir yıl kadar kaldıktan sonra Konya'ya geçtiği ifade edilmektedir. Ancak Eflâkî'nin kaleme aldığı Mevlevî kaynağı Menâkıbü'l-Arfin'de onun Şam yoluyla önce Malatya'ya geldiği, oradan Erzincan'a geçtiği, Erzincan'da fazla kalmadan Akşehir'e gittiği, burada İsmet Hatun'un yaptırdığı medresede dört yıl kaldığı, daha sonra yaklaşık yedi yıl ikamet ettiği Larend'e'ye (Karaman) yerleştiği, burada on yedi veya on sekiz yaşında olan oğlu Mevlânâ'yı Şerefeddin Lâlâ-yı Semerkandî'nin kızı Gevher Hatun

ile 1224 veya 1225'te evlendirdiği, Sultan Veled ile kardeşi Alâeddin'in burada doğduğu, Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı I. Alaeddin Keykubad'ın daveti üzerine Konya'ya gittiği belirtilmektedir. (Şahinoğlu 1991). Konya'da bir müddet kalan Bahâeddin Veled, 23 Şubat 1231 tarihinde vefat etmiştir.

Bir sonraki yazımızda yine Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya gelmiş olan diğer şeyhler ve derişlerin seyahatleri hakkında bilgi verilmeye devam edilecektir.

KAYNAKÇA

- Ay, R. (2008). *Anadolu'da Derviş ve Toplum 13-15. Yüzyıllar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Azamat, N. (1995). Evhadüddîn-i Kirmânî. İçinde; *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 11, ss. 518-520). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bayram, M. (2012). *Sosyal ve Siyâsî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*. Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.

- Hacıgökmen, M. A. (2018). *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kaya, S. (2006). *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kılıç, M. E. (1999). İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. İçinde; *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 20, ss. 493-516). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin, İ. (1998). Ahî Evran. İçinde; *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1, ss. 529-530). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahinoğlu, M. N. (1991). Bahâeddin Veled. İçinde; *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 4, ss. 460-462). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uyumaz, E. (2003). *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İsmail Turan, Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 60250, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat.

E-posta: turanism1@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1547-4762

İsmail TURAN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu (2011). Yüksek lisans derecesini Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'ndan (2016), doktora derecesini de Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'ndan aldı (2022). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaya başladı (2022). Hâlen Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları, Ortaçağ Türk-İslâm devletleri tarihi, Anadolu şehir tarihidir.